

Občiansky odpor – prvý pohľad

Čo je to? Občiansky odpor je spôsob, akým môžu obyčajní ľudia bojovať za svoje práva, slobodu a spravodlivosť bez použitia násilia. Ľudia zapojení do občianskeho odporu využívajú rozmanité taktiky ako štrajky, bojkoty, masové demonštrácie a iné akcie, aby spôsobili rozsiahlu sociálnu, politickú a ekonomickú zmenu. Občiansky odpor má vo svete rôzne názvy – nenásilný boj, priama akcia, moc ľudu, politický vzdor a občianska mobilizácia – ale bez ohľadu na to, aký názov použijeme, základná dynamika občianskeho odporu zostáva v podstate rovnaká.

Hnutia občianskeho odporu sú silné, pretože zvolávajú masovú účasť na akcie vzdoru voči útlaku, pričom ponúkajú novú víziu slobodnejšej, spravodlivejšej spoločnosti a možno i vernosť ľudí, ktorí presadzujú starý systém. Keď sa ľudia rozhodnú ukončiť svoju spoluprácu s nespravodlivými vládcami, náklady na prevádzku toho systému sa zvýšia. Keď sa dostatok ľudí rozhodne neposlúchať, systém sa môže stať nestabilným a potom sa musí zmeniť alebo zrušiť. Aj keď sú protivníci občianskeho odporu dobre vyzbrojení a dobre financovaní, často nie sú schopní vydržať trvalú masovú neposlušnosť a občianske narušenie spôsobené strategickými, rozšírenými skutkami občianskeho vzdoru.

Z tohto dôvodu je mnoho hnutí občianskeho odporu a kampaní úspešných proti rozmanitým protivníkom. V každom desaťročí minulého storočia, na šiestich kontinentoch, ľudové hnutia využívajúce nenásilné stratégie zvrhli diktátorské režimy, úspešne vzdorovali vojenskej okupácii a priniesli väčšiu spravodlivosť a slobodu do svojej spoločnosti. Občiansky odpor bol kľúčový napríklad pri ukončení apartheidu v Južnej Afrike, bol využitý na podporu práv žien, občianskych práv a práv robotníkov v Spojených štátoch, zvrhol diktátorov na Filipínach, v Čile, Indonézii, Srbsku a na iných miestach, bol využitý na zabránenie cudzej okupácie v Dánsku a Východnom Timore, bol kľúčový v získaní nezávislosti Indie od Británie, zrušil podvodné voľby vo Východnej Európe, ukončil sýrsku okupáciu v Libanone a bol využitý v množstve iných krajín na nastolenie ľudských práv, spravodlivosti a demokratickej samovlády.

„Hlavnou vecou v boji je získať pozornosť. Bojovať v rohu, kam sa nikto nepozerá, je zbytočná snaha. Musíte – ak bojujete – pritiahnúť čo najviac pozornosti na svoju vec.“ – MKHUSELI JACK, VODCA KAMPANE SPOTREBITEĽSKÉHO BOJKOTU PROTI APARTHEIDU V JUŽNEJ AFRIKE

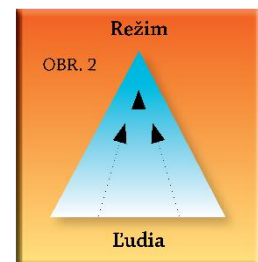
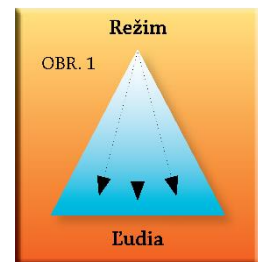
Kľúčové pojmy

Občiansky odpor verzus etické nenásilie

Občiansky odpor je forma politického sporu. Etické nenásilie je súbor princípov, ktoré zakazujú použitie násilia. Účastníci v niektorých úspešných hnutiach občianskeho odporu, ako bol indický boj za nezávislosť a americké hnutie za občianske práva, kázali etické nenásilie. Ale na použitie občianskeho odporu nie je nič, čím by sa od jeho praktikantov vyžadovalo, aby sa pridržovali nenásilnej akcie kvôli nej samej. V skutočnosti je dosť pravdepodobné, že väčšina občianskych odporcov v priebehu histórie nebola motivovaná etickým nenásilím. Namiesto toho boli motivovaní skutočnosťou, že občiansky odpor je ich jediným alebo najefektívnejším prostriedkom na vedenie boja.

Monolitický verus pluralistický pohľad na moc

V mnohých spoločnostiach je prevažujúcim pohľadom na moc pohľad monolitický (obr. 1), čo znamená, že obyčajní ľudia sa považujú za závislých od dobrej vôle, rozhodnutí a podpory svojej vlády a ostatných inštitúcií. Moc sa považuje za to, čo má zopár ľudí stojacich na vrchole velenia, ktorí majú najviac bohatstva a možnosti pre násilie. Monolit moci sa považuje za sebazáchovný, odolný a ťažko zmeniteľný. Občiansky odpor je však postavený na inej premise, opísanej pluralistickým pohľadom na moc (obr. 2), ktorý považuje vlády a ostatné systémy držiace moc za široko závislé od vyhovenia alebo podvolenia sa ľuďmi. V pluralistickom pohľade sa moc považuje za to, čo sa zakladá na oprávnenosti a účasti mnohých častí spoločnosti. Je premenlivá a pokiaľ ide o jej silu, vždy je závislá na doplnení svojich zdrojov prostredníctvom spolupráce mnohých inštitúcií a ľudí. Hnutia občianskeho odporu ako také rozvíjajú svoje stratégie na základe názoru, že ľudia, ktorí organizujú širokú koalíciu obyčajných občanov na prerušenie činnosti štátu, ho môžu neutralizovať alebo zvrátiť.

Skutky vynechania a skutky spáchania

Občianski odporcovia v priebehu histórie využívali stovky rôznych taktík. Tie sa dajú usporiadať do dvoch rôznych kategórií. Skutky vynechania sú taktiky, v ktorých ľudia prestávajú robiť niečo, čo sa od nich normálne očakáva alebo vyžaduje. Príklady takých taktík zahrňujú robotnícke štrajky, odmietnutie platiť dane a spotrebiteľský bojkot. Skutky spáchania sú taktiky, v ktorých ľudia začínajú robiť niečo, čo normálne nerobia alebo čo majú zakázané robiť. Príklady takých skutkov zahrňujú protesty, masové demonštrácie, protestné sedenia a iné formy občianskej neposlušnosti. Strategické zoradenie takýchto taktík zvyšuje protivníkovi hnutia náklady na udržanie statusu quo. Môže tiež inšpirovať obyčajných ľudí ku zapojeniu sa do odporu, keďže rozsah taktík môže byť rôznorodý – vysokorizikové a nízkorizikové, verejné a súkromné, koncentrované alebo decentralizované – čo umožňuje ľuďom z mnohých častí spoločnosti zúčastniť sa.

Jednota, plánovanie a nenásilná disciplína

Tromi kľúčovými princípmi úspešného občianskeho odporu sú jednota, plánovanie a nenásilná disciplína. Jednota sa rozvinie mobilizáciou rôznych častí spoločnosti, ktoré môžu mať pôvodne rôzne sťažnosti, okolo skupiny dosiahnuteľných cieľov. Plánovanie je strategické zoradenie kampaní a taktík, založené na starostlivej analýze podmienok a príležitostí pre akciu. Zahrňuje tiež predvídanie možných prekážok a náhradný plán v prípade ich výskytu. Nenásilná disciplína zahrňuje strategický záväzok využívať len nenásilné taktiky, pretože násilie znižuje občiansku účasť, poškodzuje legitimitu hnutia, ubera medzinárodnú podporu a znižuje šance na posun vernosti.

Desať otázok

1) Ako môžu obyčajní ľudia využívajúci občiansky odpor poraziť mocných vládcov?

Žiaden vládca nie je prirodzene mocný. Vládca sú mocní len vtedy, keď majú priamu alebo nepriamu podporu tisícov alebo miliónov ľudí vo svojej spoločnosti. Aby si vládca udržal kontrolu, polícia, armáda, súdnictvo a úradníctvo musia robiť svoju prácu. Ľudia v celej spoločnosti musia

pravidelne chodiť do práce, platiť dane a nájom a kupovať si tovary na trhoch, čo podporuje podniky vlastnené alebo licencované štátom. Ľudia pracujúci v preprave nákladu a ľudí, rovnako ako v komunikáciách a verejných službách, musia pokračovať v presúvaní tovarov a vykonávať služby. Toto je len pár príkladov skupín, podpora ktorých je pre fungovanie systému často kritická.

Vedomí si tohto, organizátori občianskeho odporu rozvíjajú stratégie, aby otriasli touto podporou a aby skomplikovali zachovanie statusu quo. Mobilizácia veľkého počtu ľudí k nesúhlasu a protestovaniu môže znížiť legitimitu vládcov, najmä ak sa proti ľuďom využívajúcim svoje práva použije násilie. Prerúšením štátnej kontroly môžu hnutia odporu zvýšiť náklady na udržanie systému – a to až do takej miery, že jeho obhajcovia začínajú spochybňovať jeho budúcnosť. Keď je ich oddanosť oslabená, presadenie akejkoľvek formy útlaku sa stáva ťažším.

2) Ako začína občiansky odpor?

Mnoho úspešných kampaní občianskeho odporu začína tým, že najprv vypestuje u ľudí schopnosť podniknúť akciu. Miestne, nízkorizikové taktiky na organizovanie ľudí a vybudovanie jednoty môžu byť neuveriteľne dôležité. Napríklad, predtým, ako Gándhí zahájil svoju prvú veľkú kampaň občianskeho odporu v Indii, strávil mesiace a roky navštevovaním a rozprávaním sa s obyčajnými ľuďmi, čím sa dozvedal o ich sťažnostiach, nádejach a obavách. Vyvinul si cit pre to, čo by bolo potrebné, aby si získal ich vernosť a spoluprácu. Ľudí tiež pobádal, aby sa zapojili do „konštruktívnej práce“ – spoločenskej služby budujúcej sebestačnosť medzi ľuďmi, ktorí stratili dôveru v štát, no predtým sa cítili bezmocní, aby konali.

Keď kampane vypestujú dostatočnú schopnosť zapojiť sa do priamejších foriem občianskeho odporu, často začínajú s akciami namierenými na miestne záležitosti, ktoré rezonujú so širšou verejnosťou. Napríklad, organizátori Solidarity v Poľsku začali s robotníckym štrajkom v jednej lodenici. Keď dosiahli víťazstvo v jednej záležitosti a založili nezávislú pracovnú úniu, to víťazstvo malo enormný psychologický dopad na Poliakov po celej krajine a hnutie získalo silu. Podobne, americké hnutie za občianske práva nabralo na obrátkach po úspešných protestných sedeniach a bojkoty ukončili rasovú segregáciu v predajniach a autobusoch v niekoľkých mestách na juhu Spojených štátov. S týmito úspechmi hnutie ukázalo silu občianskeho odporu a rýchlo si získalo národnú pozornosť a stúpencov.

3) Ako mám zorganizovať protesty?

Strategickí plánovači hnutia by mali identifikovať, aké sú ich ciele, aké sú silné stránky, slabiny a schopnosti ich hnutia a jeho protivníka a akú pomoc môžu ponúknuť tretie strany a vonkajší aktéri. Keď si hnutie jasne definuje svoje krátkodobé, strednodobé a dlhodobé ciele a vykoná podrobnú a systematickú faktickú analýzu svojej situácie, bude v omnoho lepšej pozícii na výber taktík, ktoré chce uplatniť. Ak sa v tom bode hnutie rozhodne pre protestné demonštrácie ako hlavnú taktiku a chce sa naučiť, ako s nimi uspieť, jestvuje mnoho dostupných zdrojov podrobne opisujúcich technické a taktické rozmery ich organizovania.

4) Ak nie protesty tak potom čo?

Mnoho ľudí si myslí, že protesty sú prvoradou aktivitou hnutí občianskeho odporu. Protesty sú však len jedným z mnohých druhov taktík, ktoré môžu občianski odporcovia využiť vo svojom boji. Existuje viac než dvesto identifikovaných taktík nenásilnej akcie, z ktorých si môžu vybrať. Celá škála bojkotov (spotrebiteľský, politický a sociálny), štrajky, spomalenia práce, odmietnutie platiť nájom, dane

a poplatky, petície, občianska neposlušnosť, protestné sedenia, blokády a vyvinutie paralelných inštitúcií sú len niekoľkými príkladmi ostatných taktík občianskeho odporu.

Voľba a zoradenie taktík závisí od toho, ako hnutie posúdi svoju situáciu, rovnako ako od toho, aké sú jeho schopnosti a ciele. Ak hnutie nie je veľmi silné, môže zväziť rozptýlené a nízkorizikové taktiky, ako bojkoty alebo anonymné zobrazenie symbolov, aby vypestovalo schopnosť hnutia, oznámilo jeho poslanstvo a/alebo narušilo protivníka. V neskoršom štádiu, keď je už hnutie silnejšie, môže byť schopné podnikať sústredenejšie formy akcie, ako sú zhromaždenia, pochody, protestné demonštrácie alebo masová občianska neposlušnosť.

Je dôležité zapamätať si, že to, že protesty sú pre ľudí zvažujúcich občiansky odpor často najznámejšími akciami, neznamená, že sú jediným alebo najlepším spôsobom jednanja. V závislosti od situácie existuje mnoho iných taktík, ktoré môžu poskytnúť lepší výsledok za nižšiu cenu pre hnutie. Tvorivosť a strategické myslenie sú pri rozhodovaní o tom, ktoré taktiky uplatniť, veľmi dôležité.

5)Čo ak hnutie nemá charizmatického vodcu?

Mnoho historických hnutí viedlo efektívny občiansky odpor bez charizmatického vodcu. Anti-apartheidné hnutie v Južnej Afrike dosiahlo veľké úspechy kým bol jeho vodca vo väzení a odrezaný od hnutia. Dôležitejšie než osobný šarm alebo schopnosť rečniť je u vodcov občianskych hnutí poznanie, ako reprezentovať a počúvať rôznorodých účastníkov v hnutí, starostlivé zváženie nákladov a rizík, ktoré sú neoddeliteľne späté s alternatívnymi spôsobmi konania a zdieľanie rozhodovania s miestnymi vodcami.

Navyše, nadmerné spoliehanie sa na charizmatických vodcov nesie osobitné riziká. Niekedy si takých vodcov môžu na svoju stranu získať vládcovia ponúkajúci podelenie sa o moc, alebo môžu byť zatknutí. Nezlomné, reprezentatívne hnutia sú organizované tak, že aj keď sú ich vodcovia vytlačení mimo dianie, stále môžu predložiť nových vodcov.

6)Čo ak si nemyslím, že občiansky odpor bude fungovať v mojej krajine?

Občiansky odpor neuspeje vždy. Ale fungoval v mnohých krajinách vo svete, kde „odborníci“ a iní cítili, že nikdy neurobí pokroky. Čilský generál Augusto Pinočet bol považovaný za jedného z najbrutálnejších diktátorov na svete a mnohí si nemysleli, že by občiansky odpor mohol byť ústredný pri jeho odstraňovaní, ale práve to sa stalo. A len zopár ľudí sa domnievalo, že srbský diktátor Slobodan Milošević, prezývaný „Mäsiar z Balkánu“, bude vytlačený prostredníctvom nenásilného nátlaku. A predsa, keď Milošević nariadil svojim vojakom a polícii potlačiť stovky tisíc ľudí, ktorí v roku 2000 demonštrovali a vyzývali na jeho odstúpenie, jeho bezpečnostné sily odmietli poslúchnuť rozkazy tvárou v tvár masívnej mobilizácii zo strany svojich spoluobčanov. Milošević potom nemal inú možnosť než odstúpiť.

Ak si stále nie ste istý, či by občiansky odpor mohol fungovať vo vašej situácii, potom zväzte možné alternatívy, ak sú realistické: reforma politického systému zvnútra, účasť vo voľbách, petície proti právnemu systému, účasť v rokovaniach a dialóg s protivníkmi, apel na medzinárodných aktérov pre podporu a pokusy o ozbrojené povstanie sú možnosti, ktoré boli vyskúšané v rôznych častiach sveta. Hoci nie je isté, že občiansky odpor uspeje, nie je tiež isté, že uspeje ktorýkoľvek iný spôsob konania.

Opozícia alebo disidentská skupina sa potom musí rozhodnúť vybrať spôsob jednanie s najväčšou šancou na získanie rôznych stúpcov, spochybnenie legitimacy protivníka, vyhnutie sa alebo neutralizovanie útlaku a živit' rozkoly medzi ľuďmi brániacimi existujúci systém. V histórii bolo mnoho opozičných skupín, ktoré zvažili tieto možnosti a zvolili si účasť v občianskom odpore, hoci niekedy bol použitý spolu s tradičnejšími prostriedkami uskutočňovania politickej zmeny, ako sú voľby, právne napadnutia, rokovania a reforma systému zvnútra.

7)Čo ak môj protivník použije násilie?

Mali by ste očakávať, že v určitom bode váš protivník použije násilie. Historicky tomu tak bolo takmer vždy. A preda, to, že protivník použil násilie, neznamená, že občiansky odpor zlyhal. Hnutia občianskeho odporu jedajú s násilným útlakom rôznymi spôsobmi, ktoré môžu znížiť jeho efektívnosť a/alebo ho využiť proti utláčateľovi.

Po prvé, aby sa vyhli násilnému útlaku alebo aby ho utlmili, hnutia občianskeho odporu môžu začať používať taktiky, ktoré je ťažké potlačiť prostredníctvom násilia. Napríklad spotrebiteľské bojkoty, v ktorých sa ľudia rozhodujú nekupovať určité vybrané výrobky, sa dajú len veľmi ťažko potlačiť, pretože sú decentralizované a pre režim je náročné alebo nemožné, aby zistil, kto sa zúčastňuje bojkotu a kto nie. Ak sú protestné demonštrácie alebo iné verejné a koncentrované taktiky potlačené, nepolitický odpor alebo decentralizované a nefyzické taktiky, ako odmietnutie platiť poplatky alebo dane alebo dokonca generálny štrajk, môžu byť pre hnutie lepšími možnosťami.

Po druhé, hnutia občianskeho odporu môžu využiť inovatívne taktiky, aby sa útlak ich protivníka obrátil proti nemu. Odhalenie útlaku svetu a zverejňovanie útlaku s fotkami a príbehmi vo vlastnej krajine môžu urobiť útlak omnoho drahším – pokiaľ ide o medzinárodnú reputáciu a investície – než je pre hnutie. Nie všetok útlak má opačný účinok, ale keď hnutie skomplikuje, oddiali alebo odhalí odpornú povahu určitých skutkov útlaku, výsledkom môže byť masívna strata verejnej a medzinárodnej podpory.

Po tretie, sú prípady občianskeho odporu, ako Filipíny v roku 1986, Čile v roku 1988, Srbsko v roku 2000 a Ukrajina v roku 2004, kde členovia bezpečnostných síl prebehli ku opozícii, čo znížilo alebo efektívne eliminovalo schopnosť režimu realizovať útlak. Tieto prebehnutia bezpečnostných síl boli spôsobené zámernými, dlhodobými snahami hnutí odporu, navrhnutými na presunutie oddanosti bezpečnostných síl od režimu.

„To preto bol tento útlak kontraproduktívny. Pretože to bolo ako tretí Newtonov zákon akcie a reakcie. Keď zvýšite úroveň útlaku, odpor stúpne tiež.“ – IVAN MAROVIČ

8)Čo ak sa môj protivník nedá presvedčiť?

Aby ste zvíťazili, nie je nevyhnutné presvedčiť tvrdé jadro ľudí zodpovedných za útlak. Môže však byť nevyhnutné presvedčiť niektorých z podporovateľov vášho protivníka.

Pamätajte, že občiansky odpor je silný, pretože mení presvedčenia a správanie tisícov alebo desiatok tisícov jednotlivcov, ktorých skutky priamo alebo nepriamo podporujú útlak. Keď sú zdroje moci vášho protivníka oslabené, potom príliš nezáleží na tom, či ho presvedčíte alebo nie. Jeho moc je zmenšená do takej miery, že si uvedomuje, že viac nemôže kontrolovať výsledok, a preto je nútený rokovať o prechode na nový poriadok.

Napríklad, bojkot podnikov prevádzkovaných belochmi a zorganizovaný anti-apartheidným hnutím v juhoafrickom meste Port Elizabeth spôsobil také škody, že tieto podniky začali tlačiť na vládu, aby zmenila svoju politiku. Tie podniky nebolo treba presvedčiť, aby súhlasili s cieľmi hnutia, no uvedomili si, že im dáva väčší zmysel akceptovať niektoré z požiadaviek hnutia, než pokračovať v podpore vládneho útlaku.

„Bola to v skutočnosti masová organizácia, ktorá privodila zmenu v Južnej Afrike... ktorá vyvinula nátlak na štát... napokon zmenila... privodila patovú situáciu, slepú uličku, kde štát viacej nemohol reagovať.“ – DR. JANET CHERRY

9) Bude to trvať prídlho. Čo ak nemôžeme čakať?

Občianskemu odporu netrvá vždy dlho, aby mal vplyv. Hoci hnutie Solidarita dosiahlo moc až po takmer desiatich rokoch potom, ako bolo zorganizované, opozícii na Filipínach trvalo len pár rokov organizovania, kým vyhnala svojho diktátora Ferdinanda Marcosa. Úspech hnutia neurčuje plynutie času, ale či je hnutie zjednotené a strategické vo svojej akcii.

10) Ako môžeme zvíťaziť?

Máte väčšiu šancu na úspech, ak vaše hnutie alebo kampaň rozvinie ľudovú jednotu, starostlivé plánovanie a nenásilnú disciplínu.

Jednota je kritická, pretože hnutia odporu sú silné, keď reprezentujú vôľu a oddanosť väčšiny. Je dôležité zapamätať si, že účasť v hnutí je dobrovoľná. Ľudia sa zapoja a podstupujú riziká, lebo v hnutie veria. Ak mu však chýba jednota, ak je cieľ nejasný alebo o ňom existujú pochybnosti, mnohí sa rozhodnú nezúčastniť. Úspešné hnutia občianskeho odporu vo všeobecnosti priviedli dokopy mužov a ženy, deti, ľudí v strednom veku a starších, ľudí z rôznych náboženských a etnických zázemí, študentov, robotníkov, intelektuálov, členov podnikateľskej komunity a iných.

Plánovanie je nevyhnutné, pretože občiansky odpor je súťažou medzi protagonistom, ako je kampaň, hnutie alebo občianska skupina, a jeho protivníkom. V takej súťaži sa vyžaduje organizácia a stratégia na utvorenie a usmernenie sily usporiadanej hnutím. V občianskom odpore robia vodcovia mnoho strategických a taktických rozhodnutí, ako napríklad posúdenie, ako vybudovať svoje zdroje, ako tie zdroje čo najlepšie využiť, ako využiť zraniteľnosti svojich protivníkov a ako sa ubrániť pred protiopatreniami. Dobré rozhodnutia sa len zriedkavo robia spontánne. Pre vykonanie dobrého plánovania sú potrebné dva druhy vedomostí. Po prvé, stratégovia potrebujú podrobné vedomosti o politických, ekonomických a sociálnych podmienkach, ktorým čelia, a potrebujú pochopiť záujmy a aspirácie rôznych skupín v spoločnosti. Po druhé, stratégovia hnutia musia vedieť, ako funguje občiansky odpor, čo sa dá naučiť z osobnej skúsenosti, zo zdrojov ako sú knihy, filmy a internet, a z komunikácie s ostatnými, ktorí majú skúsenosti s občianskym odporom a politickým organizovaním.

Nenásilná disciplína je kritická, pretože násilie zo strany hnutia oslabuje efektívnosť odporu, čo zvyčajne spúšťa a ospravedlňuje represívny zákrok. Navyše, keď sa hnutie odporu zapojí do násillia, často prichádza o účasť ľudí v spoločnosti, ktorí nemienia podstúpiť očividné riziká násillia. Napokon, keď hnutie používa násilie proti polícii a armáde, tak sa stáva nemožným rozdeliť oddanosť obhajcov systému a akýkoľvek nevyslovený súcit pre hnutie v radoch obhajcov pravdepodobne zmizne. Toto je opak dynamiky, ktorú môže občiansky odpor viesť do pohybu, v ktorom sa vec hnutia –

slobodnejšia, lepšia spoločnosť, z ktorej majú prospech všetci – a akcia hnutia, vyzývajúca na odvahu obyčajných ľudí zo všetkých zázemí, stane takou príťažlivou pre mnohých z obhajcov existujúcich držiteľov moci, aká je príťažlivá pre tých, ktorí chcú systém ukončiť.